

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นสินค้าเกษตรหลักที่สำคัญของประเทศ โดยเป็นอาหารหลักของคนในชาติ ในปีเพาะปลูก 2554/55 มีพื้นที่ปลูกประมาณ 78 ล้านไร่ แบ่งเป็นนาปี 61.1 ล้านไร่ นาปรังประมาณ 17 ล้านไร่ และประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่การเกษตร มีเกษตรกรที่เป็นชาวนาประมาณ 3.76 ล้านครัวเรือน หรือประมาณ 65 ของเกษตรกรทั้งประเทศในภาพรวมแต่ละปีสามารถส่งออกทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก

การที่จะปลูกข้าวให้ได้ผลดีมีปัจจัยหลายอย่าง ทั้งคุณภาพของดิน ปริมาณน้ำ และเทคโนโลยี แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ พันธุ์ดีที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูง ต้านทานต่อโรค แมลงศัตรูพืช และได้เมล็ดข้าวที่มีคุณภาพดีตรงกับความต้องการของตลาด

ปัญหาที่พบในปัจจุบันก็คือ ชาวนาขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ (seed) คุณภาพดี แม้ว่าจะมีชนิดพันธุ์ (variety) ที่ดีแล้วก็ตาม เพราะชาวนามักจะใช้เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้เองต่อเนื่องกันหลายปี ทำให้เมล็ดพันธุ์ ไม่บริสุทธิ์ โดยเฉพาะชาวนาที่ไม่ทราบวิธีการคัดเลือก และเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์อย่างไม่ถูกวิธี

ในปัจจุบันการผลิตเมล็ดพันธุ์โดย “ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว” จำนวน 23 แห่ง ของกรมการข้าวยังไม่สามารถจะตอบสนองต่อความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนาได้ทั้งหมด โดยสามารถผลิตได้ไม่เกิน 100,000 ตัน ขณะที่ชาวนาต้องการใช้เมล็ด ทั้งหมดในแต่ละปีประมาณ 1 ล้านตัน อย่างไรก็ตาม ชาวนาบางส่วนสามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองได้ จึงมีความต้องการจริงประมาณ 500,000–600,000 ตันต่อปี เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวกรมการข้าว จึงได้ดำเนินการจัดตั้ง “ศูนย์ข้าวชุมชน” ขึ้น โดยมีแนวคิดที่จะให้ชาวนาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน รวมกลุ่มกันผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่ายในชุมชน หรือ

จำหน่ายทั่วไปโดยกรมการข้าวจะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ และควบคุมคุณภาพเมล็ดพันธุ์ตลอดจนกระบวนการผลิต รวมทั้งสนับสนุนปัจจัยการผลิตและอุปกรณ์ที่จำเป็นบางส่วน แต่ให้ชาวนาในชุมชนบริหารจัดการกันเองการดำเนินงานตามแนวทางนี้ นอกจากจะเป็นการแก้ไขปัญหาขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ดีแล้ว ชาวนาผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ยังจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ดี แทนการจำหน่ายในรูปแบบของข้าวเปลือกตามปกติ ขณะที่ชาวนาบริเวณข้างเคียงก็จะได้เมล็ดพันธุ์ดี ในราคาถูกลงช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวนา รวมทั้งช่วยประหยัดงบประมาณของรัฐบาล ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ร่วมดำเนินการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนตั้งแต่ปี 2550 จนถึงปัจจุบัน มีศูนย์ข้าวชุมชนที่ยังมีกิจกรรมต่อเนื่อง จำนวน 2,160 ศูนย์ ในพื้นที่ 60 จังหวัด ทั่วประเทศ มีการผลิตเมล็ดพันธุ์ประมาณ 105,000 ตัน แต่ยังไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้เพียงพอต่อความต้องการของชาวนา ซึ่งตามยุทธศาสตร์การผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ มีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ถึง 4,000 แห่ง จำนวน 200,000 ตัน (กรมการข้าว, 2556)

จังหวัดเชียงใหม่ โดยสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงได้มีโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนดำเนินการในจังหวัดเชียงใหม่ขึ้น โดยนำเอากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการอบรมถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มุ่งให้เกษตรกรร่วมกันทำการศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเอง (Learning by doing) เริ่มตั้งแต่การวางแผน การวิเคราะห์ ทดลอง และการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการพบปะกันระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ในแปลงนา ตั้งแต่การปลูก เพื่อจะได้เรียนรู้ถึงการเจริญเติบโตของข้าวในแต่ละระยะ ระบบนิเวศในแปลงนา แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อประกอบการตัดสินใจจัดการในแปลงนาของตนเอง รวมถึงผลที่ได้เกษตรกร ได้มีโอกาสคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจได้ด้วยตนเอง รวมถึงสามารถนำอภิปรายร่วมกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และได้รับคำแนะนำจากทางราชการ หรือความรู้จากแหล่งอื่นๆ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจากการฝึกด้วยตนเอง อีกทั้งเกษตรกรสามารถฝึกการบริหารจัดการภายในกลุ่มด้วยตนเอง ทั้งนี้ โดยได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ที่รับผิดชอบโครงการหรือผู้อำนวยการศูนย์ฯ ในการถ่ายทอดความรู้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่ร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทราบถึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ร่วมของเกษตรกรที่ร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งยังเป็นแนวทางสำหรับการส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาผลิตเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ เพื่อไว้ใช้ในการปลูก นอกจากนี้ ยังเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านสังคมและการปฏิบัติของเกษตรกร กับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่ร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและความต้องการของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลงานวิจัยที่ศึกษาจะทำให้ทราบถึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรต่อโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผน แก้ไขปรับปรุงการดำเนินงาน ให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรที่ร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำข้อมูลไปใช้ประโยชน์สำหรับการวางแผน และกำหนดนโยบายต่อไป

1.4 สมมติฐานของการวิจัย

ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านสังคมและการปฏิบัติของเกษตรกร มีความสัมพันธ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่ร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

1.5 ขอบเขตและวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการในพื้นที่อำเภอแม่แตง อำเภอแม่ริม อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีประชากรที่จะทำการศึกษาที่เป็นหน่วยการวิเคราะห์ ได้แก่ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ปี 2554 ที่ดำเนินการโดยกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 80 ราย ทั้งนี้ มิได้มีการสุ่มตัวอย่าง เนื่องจากมีจำนวนประชากรไม่มาก

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตามดังนี้

1.7 นิยามศัพท์

เกษตรกร หมายถึงเกษตรกรที่เข้าร่วม โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในพื้นที่อำเภอแม่แตง อำเภอแม่อิง อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันกำแพง ของจังหวัดเชียงใหม่

โครงการ หมายถึง โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ที่กรมส่งเสริมการเกษตรอนุมัติให้จังหวัดเชียงใหม่ดำเนินการ ในกลุ่มผู้ผลิตข้าวชุมชนปี 2554

สมาชิกกลุ่ม หมายถึง เกษตรกรที่ได้คัดเลือกเข้าร่วม โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในระดับตำบลของจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 4 กลุ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล ใน 4 อำเภอ จำนวน 80 ราย

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หมายถึง การที่เกษตรกรที่เข้าร่วมในกิจกรรมของศูนย์ข้าวชุมชนหรือการตัดสินใจ ด้วยความสมัครใจ เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดกิจกรรม ซึ่งสามารถจำแนกการมีส่วนร่วมของเกษตรกรได้ดังนี้

1. **การมีส่วนร่วมทางความคิด** หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน เช่น การร่วมแสดงความคิดเห็นหรือความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมพิเศษหรือกิจกรรมความสัมพันธ์ในกลุ่ม เป็นต้น

2. **การมีส่วนร่วมในการวางแผน** หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าไปมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนเรื่องต่างๆ เช่น การวางแผนการบริหารจัดการ การวางแผนการผลิต การวางแผนจัดทำแปลง การวางแผนการปลูก การวางแผนการเก็บเกี่ยว รวมไปถึงการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว เป็นต้น

3. **การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม** หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าไปมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ เช่น การสำรวจพันธุ์ป่นในระยะต่างๆ การสำรวจและวิเคราะห์โรค แมลง ศัตรูพืช ในแปลงเรียนรู้ เป็นต้น

4. **การมีส่วนร่วมในการประเมินผล** หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าไปร่วมและเรียนรู้ในกิจกรรมเกี่ยวกับ การประเมินความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมการวางแผน การแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นประสบการณ์ต่างๆ การถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วม โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน และสามารถประเมินผลความสำเร็จของศูนย์ข้าวชุมชน เป็นต้น

เมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึงเมล็ดพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 1 ที่สมาชิกโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน คัดเลือกขึ้น เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ทำพันธุ์ปลูกและกระจายสู่ชุมชน

อายุ หมายถึงอายุของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

เพศ หมายถึง เพศของเกษตรกรโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

ระดับการศึกษา หมายถึง การศึกษาขั้นสูงสุดของเกษตรกรที่ได้ศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

พื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง จำนวนพื้นที่ของเกษตรกรที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 1 โดยคิดจำนวนเป็นไร่

แรงงานในครอบครัว หมายถึง จำนวนแรงงานในครอบครัวที่มีทั้งหมดที่ใช้ในการดำเนินการตามโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

รายได้รวมของครอบครัว หมายถึง รายได้ทั้งหมดของครอบครัวแยกเป็นรายได้ในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร

ต้นทุนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกษตรกรลงทุนดำเนินการในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

ราคาผลผลิต หมายถึง ราคาเมล็ดพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 1

การถ่ายทอดเทคโนโลยี หมายถึง เกษตรกรได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีเกี่ยวกับการผลิตผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

การติดต่อกับเกษตรกรรายอื่น หมายถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการดำเนินการโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม หมายถึง เกษตรกรติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับตำบล นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรระดับจังหวัด เพื่อรับรู้ข่าวสารและขอรับคำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

การได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวจากสื่อต่างๆ ในรอบ 1 เดือน

ประสบการณ์การฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง จำนวนครั้งที่เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้จากเจ้าหน้าที่ในรอบ 1 ปี

การปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติจริงของเกษตรกรที่เกี่ยวกับขั้นตอนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวตามแนวทางที่กรมการข้าวกำหนดในคู่มือการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน โดยกำหนดขั้นตอนที่สำคัญไว้ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย (1) การเตรียมพื้นที่ปลูก (2) การปลูก (3) การดูแลแปลงขยายพันธุ์ (4) การเก็บเกี่ยว นวด ทำความสะอาด การตากและ (5) การเก็บรักษา ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved